

Dr. Somogyi Alfréd:

**Adalékok a Szlovákiai Református
Keresztyén Egyház XX. századi történetéhez**

**A Szervező Bizottság időszaka a megalakulástól
az első választásokig 1939 – 1942**

Az I. bécsi döntés következtében a felvidéki reformátusság jelentős része visszatérhetett a magyar reformátusság nagy családjához. Az 1938. november 2-án „megrajzolt térkép” készítői azonban nem a trianoni veszteséget adták vissza Magyarországnak, hanem az etnikai revízió elvét érvényesítették. Néhány kivételtől eltekintve, valóban a nyelvhatár lett az ún. „harmincnyolcas határ”.

Egyháztörténeti előzmények

A felvidéki reformátusság a Csehszlovák Köztársaság időszakában – egyfelől saját érdekből, másfelől pedig állami nyomásra – megszervezte saját egyházát. A trianoni döntés következményeként, 492 református gyülekezet szakadt el északi irányban a történelmi magyar reformátusságtól és került az új államalakulatként létrehozott Csehszlovákiához. A 223.168 református, 449 magyar 12 vegyes és 31 szlovák gyülekezetet alkotva élte hitéletét¹. Ekkora közösség nem maradhatott sokáig a trianoni trauma sokkos állapotában. A református egyház számára is világossá vált, hogy az új rend mégsem lesz „átmeneti”, hanem be kell rendezkedni hosszabb időszakra. Létrejött tehát a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház, amely három egyházkerületet foglalt magába. Így az I. bécsi döntés egy szervezetten működő református egyházat talált a Felvidéken.

¹ Adatforrás: Jakab Attila: A szlovákiai magyarság vallási arculata. (online): (id.: 2010.01.11.) <http://www.eokik.hu/data/files/122784404.pdf>

A döntő többségében magyar reformátusok örömmel fogadták a visszacsatolás hírért és tényét. Volt olyan gyülekezet, ahol a halotti anyakönyvbe beírta a helyi lelkipásztor, hogy „Hála a jó Istennek, meghalt a gyötrelmes 20 éves cseh uralom!”², s a szülöttek anyakönyvébe, hogy „Hála Istennek! A gyötrelmes 20 éves cseh uralomnak vége! Dicső katonáink 1938. november 7-dikén délben vonultak be felszabadításra Apácaszakállásra, az iskola előtt, templomunk terén üdvözlő beszédekkel, örömtől lelkesülve fogadtuk őket. Bejegyezte Nemes Kálmán ref. lelkes”³. Ez az eufória általános és érthető volt. A Szlovenszkói Református Keresztyén Egyház egyházkerületei 1939. január 1-i hatállyal kimondták önmaguk feloszlását és majdnem minden visszaállt az évszázados történelmi rendbe. Bár volt némi szervezési fennakadás, hiszen pl. a történelmi Dunántúli egyházkerülethez tartozó felvidéki rész, vagyis a Dunáninnen egyházkerület, egy pozsonyi bankban tartotta a pénzét. S mivel Pozsony nem került vissza Magyarországhoz, ezért jelentős nehézségek mutatkoztak 1939-ben a Dunáninnen Egyházkerület Közgyűlése megtartásának anyagi részével⁴. Már ebből a példából is látszik, hogy az I. bécsi döntés nem állította helyre maradéktalanul az 1920. június 4-e, vagyis a trianoni döntés előtti állapotokat a Kárpát-medencei magyar reformátusság életében sem.

Az önálló Szlovákia

Egyébként sem a nagyhatalmak, sem az érintettek nem voltak teljes mértékben megelégedve az I. bécsi döntés eredményeivel. Az 1938-as új magyar-szlovák határszakaszon három hónap leforgása alatt

² Nemes Kálmán református lelkipásztor bejegyzése az Apácaszakállasi Református Egyházközség 1891. évtől vezetett halotti anyakönyve 75. oldalán, sorsszám nélkül, a 17/1938. számú rendes anyakönyvi bejegyzést követően.

³ Nemes Kálmán református lelkipásztor bejegyzése az Apácaszakállasi Református Egyházközség 1891. évtől vezetett szülöttek és megkereszteltek anyakönyvének 83. lapján, sorsszám nélkül, a 18/1938. számú rendes anyakönyvi bejegyzést követően.

⁴ Lásd részletesen: Szabó Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története, In.: Regio Kisebbségtudományi Szemle, 1990., I. évf. 3. sz.

22 fegyveres határincidens történt. Jozef Tiso⁵, szlovák miniszterelnök, 1939. március 13-án Adolf Hitlerrel tárgyalta Berlinben. Itt vált számára egyértelművé, hogy német támogatással megvalósítható a szlovák álom: az önálló szlovák állam. Két nappal később kiáltották ki a Szlovák Köztársaságot, amely a német birodalom csatlósaként, s Jozef Tiso, római katolikus papi hivatására utalva, klérofasizta szlovák államként, Hitler-csatlós bábállamként került a történetírás lapjaira.

Reformátusok az önálló Szlovákiában

Az 1938-as határok északi oldalán maradt néhány magyar város, s így néhány református gyülekezet is. Nem került vissza Magyarországhoz Pozsony, Nyitra és Zólyom. Mindhárom városban, élő református gyülekezet volt⁶. A három nagyobb város református gyülekezete mel-

⁵ Jozef Tiso (Nagybiccse, 1887. október 13. – Pozsony, 1947. április 18.). Nyitrán, a piarista gimnáziumban érettségizett, majd a bécsi Pázmáneumban végezte teológiai tanulmányait. Felszentelése után a Nyitrai egyházmegyében szolgált, majd az I. világháborúban tábori lelkész volt. 1921-ben lett püspöki titkár, s a nyitrai szeminárium tanára. A római katolikus beállítottságú Szlovák Néppárt tagja, vezetőségi tagja, alelnöke, majd a pártalapító, Andrej Hlinka 1938-ban bekövetkezett halála után, a párt legbefolyásosabb vezetője lett. Pályafutása a „nagypolitikában” 1925-ben kezdődött, amikor a prágai parlament elnökhelyettesévé választották. Két évig még a prágai szövetségi kormány tagja is volt, mint egészségügyi- és sportminiszter. Miután a hitleri Németország megszállta Csehszágban a szudétanémet területeket, a belpolitikai zavarodottságot kihasználva, a szlovákság deklarálta függetlenségét. Így lett 1938-ban Tisoból – a Szlovák Néppárt befolyásos vezetőjeként – Szlovákia miniszterelnöke, majd 1939-ben a klérofasizta Szlovák Köztársaság államfője.

⁶ A vonatkozó évi névtárak adatai szerint:

Pozsonyt az 1894. évi névtár, frissen alakult missziói gyülekezetként tartja nyilván, a somorjai lekipásztor gondozása alatt. 1899-ben, a még mindig missziós egyházban már 525 református lelket tartanak számon. 1906-ban 600 lelkes a pozsonyi missziós gyülekezet, amelyik 1913-ban szentelte fel első templomát. 1937-ben a pozsonyi anyaegyházban 1.427 református lelket tartottak nyilván. A pozsonyi – ma már kétnyelvű, magyar és szlovák reformátusokból álló – gyülekezet lélekszáma, saját nyilvántartása szerint, ma megközelíti a 400 főt.

lett még egy kis magyar gyülekezet is az önálló szlovák állam területén maradt. A Lévától északra fekvő Horhi, amely Hontvarsány leányegyháza volt. Ezek voltak a Szlovákiához került magyar gyülekezetek. Összesen egyébként 25 református gyülekezet maradt a Szlovák Köztársaság területén⁷. A többségében szlovák nyelvű egyházközségek mindegyike az ország keleti felében, Kassától keletre élte életét. Valójában tehát huszonöt gyülekezet alkotott volna egy országos egyházat, ez azonban kevés volt ahhoz, hogy hagyományos református egyházstruktúrárt hozzanak létre, tartsanak fenn és működtessenek. Egyfelől a lélekszám miatt is, másfelől pedig a földrajzi szétszórtság okán sem volt reális alapja

Lévának már 1592-ben lelkésze volt, Gyöngyössi Gondán András személyében. Majd egy évszázaddal később már anyaegyházként tartották számon. A XIX-XX. század fordulóján 1.300 lelkes volt a református gyülekezet. 1906-ban 1.450 személyt tartottak nyilván a lévai egyházközségben. Az 1937. évi adatok szerint 1.439 fő alkotta a református anyaegyházat, amelyhez Berekalja, Garamkelecseny, Garamszentkereszt és Garamújfalú tartozott szórványként, 4-6 kilométeres körzetben. Ma a gyülekezet lélekszáma megközelíti az 500 főt.

Zólyomban 1908-ban alakult meg a missziós gyülekezet. Az 1930. évi népszámlálási adatok szerint – amelynek hitelességében nem ok nélkül kételkedhetünk – csupán 36 reformátust találunk Zólyomban. Ám az 1937. évben az egyház, a saját nyilvántartásában 403 református lélekről beszél, s közülük 269-en magyarok. A gyülekezet temploma a II. világháborúban oly mértékben megrongálódott, hogy az 50-es évek elején lebontották. A templom „elmúlása” jelentősen hozzájárult a református gyülekezet megszűnéséhez. Az 50-es években Böszörményi László, a losonci anyaegyházközség akkori lelkipásztora még rendszeres szolgálatokat végzett Zólyomban. Ma már nincs élő református közösség a városban.

Horhi, 1899-ig Hontvarsány fiókegyháza volt, majd ettől az évtől kezdve leányegyházként jegyzik a régi névtárak. Temploma 1869-ben épült. A gyülekezet lélekszáma ekkor alig haladta meg a 80 főt. 1906-ban 62 lelkes református közösség él a magyar többségű, de szlovákok által is lakott faluban. 1937-ben ismét fiókegyházi besorolással találjuk az akkor 40 lelkes református gyülekezetet, amelyben átlagosan 15 úrvacsorázó volt ezekben az években. Horhit mára „bekebelezte” Léva városa. A hajdan önálló falu ma már csupán egy városrésze, a 12%-ban magyarok lakta Lévának.

⁷ Michal Hromaník: Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, In.: Kalendár biblickej výchovy a vzdelania reformovaných kresťanov na rok 1997. 71. p.

annak, hogy megmaradjon az 1918 és 1938 közötti egyház-igazgatási struktúra: vagyis a három egyházkerület, konventi igazgatással.

A keleti országrészben élő szlovák református gyülekezetekben, szlovák nemzetiségű és / vagy a szlovák nyelvet bíró lelkészek szolgáltak már 1918 előtt is. A egyház legfelső vezetésében azonban – az elenyésző létszám okán – nem volt képviselője a szlovák lelkészi karnak. Évszázadok során ez nem volt kérdés és nem jelentett problémát sem. A Csehszlovák Köztársaság létrejötte után, ugyancsak a magyar többség vette kezébe a református egyház ügyeinek szervezését. Ez is a történelmi rend természetességéből fakadt és nem volt benne semmi nemzeti, vagy nemzetiségi indíttatás. A szlovák lelkészek valójában csak 1928-ban kezdtek nemzeti alapon szervezkedni, egy Amerikából hazatért ifjú és jó képességű lelkész, Ján Tomašul'a⁸ nemzeti elkötelezettségének köszönhetően. Tomašul'a, csupán ötévnyi lelkészi szolgálattal a háta mögött, létrehozta a Szlovák Kálvinisták Szövetsége Szlovákiában⁹ nevű szervezetet, melynek székhelye az általa pásztorolt gyülekezetben, Bánócon volt. A szervezet célja a Csehszlovákia területén élő szlovák

⁸ Ján Tomašul'a (1892 – 1961). Református lelkész, esperes, egyetemes esperes, a Szervező Bizottság elnöke, a Szlovákiai Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke. Tizenkét éves korában maradt árván, s nagybátyjával kivándorolt Amerikába. Gyári munkásként dolgozott, s így, munka mellett végezte el Pittsburghben a Presbiteriánus Egyház teológiai akadémiáját. 1923-ban tért haza, s lett segédlelkésze, majd lekipásztora a bánóci gyülekezetnek. Megalapítója és vezetője a Szlovák Kálvinisták Szövetségének, majd a református egyházat vezető Szervező Bizottságnak. 1939-től gyakorlatilag a Szlovák Köztársaság területén élő reformátusság lelkészi vezetője püspöki szerepkörben, de nem püspöki tisztségben. 1951-ben az újjáalakuló zsinat lelkészi elnökévé választotta. Miután megvádolták, hogy a nyugati nagyhatalmakkal kollaborál és az egyházon belül is fegyelmi eljárás folyt ellene, melynek végén 1953. augusztusában több (főleg anyagi és gazdálkodási jellegű) vádpontban is vétkesnek találtatott, 1953-ban visszavonult az egyházi közélettől. Nyugdíjasként, visszavonultan élt 1961-ben bekövetkezett haláláig. Életrajzát lásd részletesebben: Michael Tardy – Juraj Mikloš: Nezabúdame na Jána Tomašuľu, In.: Reformovaný kalendár 1994., 52-53.p.

⁹ A szervezet eredeti megnevezése szlovákul: *Zväz slovenských kalvínov na Slovensku*. A szervezet túlélte a II. világháborút is, csak a kommunista államhatalom szüntette meg.

reformátusok érdekképviselője volt. Konkrétan és a hivatalos megfogalmazás szerint: a református hitvallások szerinti keresztyén hit terjesztése körükben és a szlovák reformátusok vallási és kulturális értékeinek és érdekeinek védelme. Az I. bécsi döntés után kialakult új politikai helyzetben ez volt az egyetlen szervezet, ami református térfélen megmaradt és működött az Európa legkisebb államaként létrejött Szlovákia területén. A szervezet összetartó ereje nemcsak a református kegyességből, hanem erőteljesen a szlovák nyelvi és kulturális identitásból is fakadt.

Hitvallás kontra nemzeti érzés

Az önálló Szlovákia – a csehekkel való két évtizedes „közösködés” után – parányi nemzetállamként kezdte meg létét. A szlovákság felszabadulásként, önállósodási szándéka beteljesedéseként élte meg az ország létrejöttét. Az adott történelmi helyzetben ezért nem meglepő, hogy a felerősödő szlovák nacionalizmus azonnal megmutatkozott a magyarokkal, németekkel, csehekkel és zsidókkal szemben. Szlovákia megalakulásakor az ország „lakosainak száma 2.655.000 volt, melyből 128.000 német és kb.70.000 volt magyar nemzetiségű ... Az önállóság első megnyilvánulása az volt, hogy mintegy 100.000 cseh lakost kiebrudaltak Szlovákiából, megkezdődtek a szervezett zsidóverések, és a magyarellenés kampányok.”¹⁰ A keresztyén kegyesség értékrendjét sok esetben felülírta a nemzeti büszkeség érzése. Ez volt ugyanis az egyetlen összekötő kapocs az államiságot éljenző – vallási szempontból távolról sem egységes – szlovákság soraiban. A maroknyi szlovák reformátusság mellett az evangélikusok számottevőbb közösséget jelentettek, s jelentenek ma is. A legnagyobb egyházi közösséget azonban a római katolikusok alkották Szlovákiában. Az államot irányító politikai erő az 1913-ban alakult és 1918-ban újjászerveződött Andrej Hlinka¹¹-féle Szlovák Nép-

¹⁰ Molnár Imre: A szlovák paradoxon, kézirat a Magyarságkutató Intézetben

¹¹ Andrej Hlinka (1864 – 1938), római katolikus szlovák pap, a II. világháború előtti időszak meghatározó szlovák politikusa. 1889-ben szentelték pappá. Politikai pályafutása a századfordulón indult, amikor a Néppártból kiválva megalapította a Szlovák Néppártot. Magyarellenessége miatt 1906-ban kétéves börtön-

párt lett. „1939. március 15-én, létrejött az Alexander Mach¹² vezette Hlinka Gárda, amely a német SS-alakulatok mintájára szerveződött és tevékenykedett. Alexander Mach és Vojtech Tuka¹³ (akiről érdemes megjegyezni, hogy Tuka Béla-ként volt anyakönyvezve, és szlovákul meglehetősen gyengén beszélt) egyre erőteljesebben kívánták felhasználni a Hlinka Gárdát a szlovák közélet teljes fasiszálására, és törekvésükben nem is voltak sikertelenek”¹⁴. Ilyen politikai és társadalmi hangulatban a Szlovákia területén élő – többségében immár – szlovák reformátusok szervezkedése is ötvözte magában a nemzeti és a református kegyességi elemeket. Még ha nem is értettek volna egyet a történelmi idők eseményeivel, amelyeket a szlovák nép pozitívként élt meg, a meg-

büntetésre ítélték, de pápai közbenjárásra 1907-ben kiszabadult. Tagja lett a Szlovák Nemzeti Tanácsnak, részt vett a versailles-i békekonferencián. Nem fogadta el a beneši és masaryki „csehszlovákizmus” eszméjét, így vált a szlovák autonóm törekvés és a szlovák függetlenség vezéregyéniségévé. 1925 után pártja a „Hlinka Szlovák Néppártja” nevet vette fel, melynek éllete végéig képviselője, eszmei vezére és elnöke volt. Amennyire kiállt a szlovák nemzeti függetlenség ügye mellett, legalább annyira volt a római katolicizmus egyeduralkodó jellegének hirdetője és támogatója is.

¹² Alexander Mach (1902 – 1980), szlovák politikus, újságíró. A Hlinka Gárda parancsnoka 1939-44 között, 1938-40 között Hlinka Szlovák Néppártja propagandafőnöke, 1940-45 között szlovák belügyminiszter.

¹³ Vojtech Tuka (1880 – 1946), az első Szlovák Köztársaság miniszterelnöke és külügyminisztere. Csehszlovákia 1918-as német megalakulása után csatlakozott a szlovák függetlenségért harcoló körökhöz. A prágai parlamentben ő volt az egyik betérjesztője annak a szlovák alkotmánymódosító indítványnak, amely – szakítva a „csehszlovákizmus” eszméjével – Szlovákia számára nagyobb önállóságot és függetlenséget biztosíthatott volna, s ugyanakkor gyengítette volna az egységes Csehszlovákia-képet. Emiatt megvádolták, hogy Magyarországnak kémkedik és segíti Budapest Csehszlovákia-ellenes politikáját. Hazaárulásért bebörtönözték. 1939-ben, mint a csehek által börtönbe vetett és nemrég kiszabadult szlovák hazafi jelent meg, s lett alelnöke a Hlinka Szlovák Néppártjának. Szlovákia megalakulása után Josef Tiso államfőtől kormányfői megbízást kapott. Nevéhez és az ő miniszterelnökségéhez fűződik a szlovákiai zsidótörvények elfogadása, s a zsidók deportálásának szlovákiai beindítása. A II. világháború után, mint háborús bűnöst állították bíróság elé és kivégezték.

¹⁴ Petheő Attila: Az első Szlovák Köztársaság és a fasiszmus, In.: Új Szó, 2005. április 1.; 14.p.

maradásuk és politikai, társadalmi elfogadottságuk miatt radikalizálódniuk kellett, nemzeti értelemben.

A történelmi és társadalmi viszonyokat látva, teljesen érthető, hogy az első Szlovák Köztársaságban a szlovák nemzetiségű reformátusok lettek a református egyház meghatározó személyiségei. Mivel a Szlovákiához került 25 református gyülekezet, klasszikus értelemben nem alkotott semmilyen egyházstruktúrát, nem volt legitim képviselője a reformátusságnak. A Szlovák Kálvinisták Szövetsége erőteljes nemzeti jelleggel és nemzeti küldetéssel bírt. Ez tette elfogadhatóvá a politika és az államvezetés számára a szlovák reformátusságot. A római katolikus-ság egyeduralmát hirdető Andrej Hlinka-féle ideológia és a történelmi reformátusság, csak a szlovák nemzeti sorsközösségben és magában a szlovák voltában található közös nevezőt. Hitéleti és lélektani szempontból is érdekes ez a helyzet. Érdekes meglátni azt, hogy a felekezeti, dogmatikai és teológiai szembenállás hogyan törpül el, sőt oldódik fel a nemzeti egyetértésben.

Ugyanakkor ki kell mondanom: tévedés lenne úgy beállítani ezt a helyzetet, hogy a nemzeti radikalizálódás a szlovák reformátusság vezetői számára kényszerpálya lett volna a katolicizmussal szembeni öndefiniálás és megmaradás érdekében. Ez nem így van! A szlovák reformátusok számára is öröm volt az évszázados magyar többségű egyházstruktúra után önállóvá válni és döntéshozatali helyzetbe kerülni. Számukra is öröm volt az önálló szlovák állam léte, még akkor is, ha ez egy fasiszta bábállam volt. 1938 előtt nem volt látványos és hangos egyházpolitikai élet a szlovák gyülekezetekben. S ez is érthető, hiszen Csehszlovákiában, (majdnem) államalkotó szlovákként, mégiscsak elenyésző kisebbségben voltak a református egyházon belül. A szlovák reformátusság élete visszahúzódott a gyülekezetekbe. 1939-től viszont „helyzet volt”. Önálló államban, önálló egyházként jelenhetett meg a szlovák reformátusság, ráadásul olyan helyzetben, hogy többséget is alkotott a négy magyar gyülekezettel szemben. S ebben a lélektani helyzetben az sem számított, hogy kevesen – a többi szlovákiai felekezet lélekszámához viszonyítva – nagyon kevesen voltak.

Önálló református egyház az önálló Szlovákiában

Az önálló Szlovákia kikiáltása utáni hetekben megindult a Szlovákiai Református Egyház létrehozásának megszervezése. A munkának és a szervezkedésnek a Szlovák Kálvinisták Szövetsége biztosította az infrastrukturális hátterét. Ez a szervezkedés azonban mellőzött minden református egyházi törvényességet és legitimitást. Valójában a Szlovák Kálvinisták Szövetségének, vagyis egy egyházi jellegű, de mégis társadalmi szervezetnek a hordozóereje és szervezeti köteléke, valamint hírneve lett az egyház-igazgatási struktúra megszervezésének alapja. Az első szembetűnő tény, hogy az önálló Szlovákia reformátusságának vezetői nem választások útján nyerték el megbízatásukat. Valójában azért kerülhettek meghatározó és vezetői szerepkörbe az egyházban, mert a Szlovák Kálvinisták Szövetségében kifejtett tevékenységük révén ismert emberek voltak a szlovák reformátusok között.

Nagymihályban találkoztak a református gyülekezetek képviselői, és a 25 gyülekezet döntő többsége egyetértett a javaslattal, hogy újjá kell alakítani a református egyházat Szlovákiában. Az 1939. május 30-án megtartott nagymihályi alakuló közgyűlésen határozatot is hoztak erről és megválasztották a hattagú ún. Szervező Bizottságot, amelynek az volt a dolga, hogy végrehajtsa a nagymihályi találkozó határozatait. Ezt a találkozót alakuló közgyűlésnek is szokták nevezni, ami viszont arra utal, hogy a szlovák református egyházi szervezkedés nyíltan nem vállalt jogfolytonosságot a korábbi évek és évszázadok református egyházi hagyományaival. Ennek pedig egyetlen oka volt: a református magyar múlt. 1939. május 30-tól a Szlovákiai Református Egyház Szervező Bizottsága lett a szlovákiai reformátusság legfelsőbb képviseleti, egyház-igazgatási és egyben végrehajtó szerve. Így született hát meg a Szervező Bizottság, amely másfél évtizedre – vagyis túlmutatva az önálló Szlovákia meglétén – meghatározó vezető testülete lett egyházunknak.

Mivel a szlovák reformátusság térfelén a Ján Tomašul'a nevével fémjelzett Szlovák Kálvinisták Szövetsége volt az egyetlen működő szervezet, nem véletlen, hogy a Szervező Bizottság tagjai ehhez a szövetséghez kötődő személyek lettek. Valójában a református egyház élete

és gazdasági ügyei – szinte átláthatatlanul – összerosódtak ennek a szervezetnek a tevékenységével. A szervezet egyházi jellegű iratmissziós tevékenysége mellett, gazdasági tevékenységet is folytatott: kölcsönöket folyósított. Hogy milyen forrásból és milyen elszámolással, az a református egyház számára nem derült ki még a szervezet feloszlása utáni időkben sem.

Ebben az időszakban a Szlovákiai Református Egyháznak nem volt saját egyházalkotmánya, amelyet az állam is elismert volna. A „jogelőd”, vagyis a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház Alkotmányát ugyanis nem fogadta el a prágai vezetés, így a *ius supremae inspectionis* érvényesülése híján, az 1923-ban, a Lévai zsinaton elfogadott törvénytár nem számított hatályosnak Csehszlovákiában. Ám ez nem is okozott gondot a Szervező Bizottságnak. Hiszen az 1923-as törvénytár éppen azért volt szálka a csehszlovák államhatalom szemében, mert az 1904-7. évi törvénytárat alakította a Csehszlovák állam viszonyaihoz, és a Lévai zsinat nem teljesítette a csehszlovák államhatalom azon követelését, hogy hozzon létre a református egyház egy szlovák egyházmegyét. Vagyis, ha a Szervező Bizottság az 1923. évi törvénytárhoz nyúlt volna a Szlovákiai Református Egyház közigazgatásának kialakításakor, akkor egyfelől egy csehszlovák viszonyokhoz igazított törvénytárból kellett volna kiindulnia, másfelől viszont egy magyar egyház-igazgatási struktúrát rögzítő jogi dokumentumot vett volna alapul. Egyik megoldás sem hatott volna jól az akkori önálló Szlovákiában. És a szlovák nemzeti érzelmű Szervező Bizottság tagjai önmagukra nézve sem tartották volna helyesnek és méltónak, hogy erre az alapra állítva végezzék egyházszervezői munkájukat. Így hát vissza kellett nyúlni az utolsó érvényes református törvénytárhoz, vagyis az 1904-7. évi református egyházalkotmányhoz és törvényekhez. Ez a Budapesti zsinaton elfogadott törvénytár természetesen csak magyar nyelven állt rendelkezésre, de ez nem jelentett gondot Tomašul’áék számára.

A Szervező Bizottság 1941. november 1-i ülésén született meg a határozat, hogy az 1904-7 évi református egyházalkotmány I. fejezetének

48-49.§¹⁵ alapján, a Szervező Bizottság létrehoz két egyházmegyét. Így kezdte meg működését 1942. január 1-i hatállyal az Ung-laborcvidéki¹⁶ és a Felső-Tárca-völgyi¹⁷ egyházmegye. Bár a Szervező Bizottság az 1904-7 évi törvénytár idézett paragrafusaira hivatkozva hozta meg határozatát, az mégsem tekinthető törvényesnek. Hiszen a szabályozás egyértelműen megfogalmaz három feltételt, amelynek egyidejűleg kell teljesülnie ahhoz, hogy változás állhasson be az egyházmegyék törvényesnek tekintett történelmi rendjében. Ez a törvényi feltételrendszer az alábbiak szerint néz ki:

1. a változtatást az egyházmegyének kell indoklással előterjesztenie, vagy az egyházkerület kezdeményezheti a változást;

2. a tervezett változtatásról meg kell hallgatni az érintett egyházmegyék véleményét;

3. a változtatást az egyházkerületi közgyűlés mondhatja ki.

A vonatkozó határozatról tudjuk, hogy a Szervező Bizottság hozta meg, vagyis nem az érintett egyházmegyék kezdeményezték és nem is az egyházkerület. Igaz, ilyen struktúrai és szervei nem is voltak az első szlovák állam területén élő reformátusoknak. Az még lehetséges, hogy az érintett gyülekezetek egyetértettek a két szlovák egyházmegye kialakításával, ám a törvény nem a gyülekezetek véleményéről, hanem az egyházmegyék véleményéről beszél. S ami a legszembetűnőbben eltér a törvényben foglaltaktól, hogy a végső döntést nem az egyházkerület közgyűlése, hanem egy hat tagú testület mondta ki. Vagyis a Szervező Bizottság fenntartotta a törvényesség látszatát és hivatkozott az 1904-7. évi református egyházi törvénytár vonatkozó előírásaira, de a gyakorlat-

¹⁵ Az idézett jogszabály az alábbiakat tartalmazza: „48.§. Több egyházközségnek az egyházi közigazgatás, kormányzás és rendtartás céljából egy felsőbb hatósággá egyesülése alkotja az egyházmegyét. 49.§. Az egyházmegyék mostani beosztása törvényesnek tekintetik. Jövőre azonban minden változás, valamint új egyházmegyék alakítása, az egyházmegyék indokolt előterjesztésére, esetleg a közvetlen felsőbb hatóságot képező egyházkerületek kezdeményezésére, az érdekelt egyházmegyék meghallgatása mellett, az illető egyházkerületi közgyűlés határozatával történik.”

¹⁶ Szlovák megnevezése: Užsko-laborecký seniorát.

¹⁷ Szlovák megnevezése: Ondavsko-torysský seniorát.

ban mégsem tartotta magát az abban leírtakhoz. Ebből a történetből egyértelműen megmutatkozik az, hogy a Szervező Bizottság eljárása – évenként keresztül – a szervezett egyház törvényes eljárásának csupán a látzatát tartotta fenn. Ehhez azonban a Szervező Bizottságnak egyszer úgy kellett viselkednie, mintha egyházkerületi elnökség lenne, másszor, mintha egyházkerületi közgyűlés volna, s az egyes döntéseknél mindig éppen a megfelelő döntéshozói, ill. végrehajtói jogosítvánnyal rendelkező egyházi testület jellegét kellett önmagának tulajdonítania. Ez pedig csak akkor lehetne igazolható, ha a Szervező Bizottság egy meghatározott időre szóló jogosítványt kapott volna egy legitim egyházi testülettől. Itt azonban egy időhatár nélküli – átmenetinek látszó, de nem annak minősített – időszak hivatalosan érvényesítendő rendelkezéseit látjuk. A Szervező Bizottság tizenöt esztendőes egyházkormányzói időszaka nem nevezhető átmenetinek, még akkor sem, ha abból öt év háborús körülmények között telt el. Leginkább pedig azért nem tekinthető átmeneti időszaknak és átmeneti struktúrának, mert maga a Szervező Bizottság sem tekintette és definiálta önmagát átmenetinek és nem is ideiglenes testületként tevékenykedett.

1939 után a Szervező Bizottság – éppen a szlovák összetétele miatt – elfogadott egyházkormányzói és egyház-képviselési testület volt a Szlovák Állam szemében is. Vagyis a Szervező Bizottság számára nem volt indokolt, hogy a maroknyi reformátusság számára a történelmi református egyházstruktúra leképezését – az adott körülményekhez igazítva – létrehozza. A II. világháború időszakában, s az azt következő években tehát a Szlovákia területén élő reformátusság életében, s az egyházi közéletet meghatározó döntésekben nem érvényesülhetett a zsinat-presbiteri elv. A Szervező Bizottság összetétele csupán a paritás elvének megtartását mutatta. A Szervező Bizottság tagjainak legitimitása közvetlenül a szlovák református gyülekezetektől adatott, s ezt a legitimitást a szlovák állam vezetése elfogadta. A tisztviselők egyházi kinevezését, majd megválasztását a fasiszta szlovák állam is megerősítette, s elfogadta partnerének a Szervező Bizottságot.

Ahogy már említettük, a nagymihályi találkozót, 1939. május 30-án valójában a Szlovák Köztársaság területén élő református gyülekeze-

tek képviselőinek tanácskozása volt. Egy olyan fórum, amely ismeretlen egy országosan szervezett egyházban. Hiszen nem nevezhető sem egyházmegyei, sem egyházkerületi közgyűlésnek, sem zsinatnak. A találkozó mégis több volt és szervezettebb, mint egy spontán egyházi összejövetel. A gyülekezeti képviselők a tanácskozás idejére elnökséget választottak. A küldöttek a nagymihályi tanácskozás lelkesi elnökévé Rácz József, felsőrőcsei lelkipásztort, világi elnökévé Dr. Mertens Alfréd jogászt, jegyzőivé pedig Ján Baláz, lasztoméri lelkészt és Pánthy Béla világi jegyzőt választották. A nagymihályi egyházi tanácskozás jellegét akkor tudjuk legpontosabban megragadni, ha alakuló közgyűlésnek tekintjük. Ez az alakuló közgyűlés mondta ki a Szlovákiai Református Egyház újjászerveződését, s erről határozatot is hozott. A határozat végrehajtása érdekében, ott helyben választották meg a Szervező Bizottság tagjait is. A hattagú testületben három lelkesi és három világi személy kapott helyet. Lelkesi elnök a határozati javaslatot előterjesztő Ján Baláz lett, a világi elnöki tisztségre pedig Štefan Štundát választották meg a gyülekezetek delegátusai. Štefan Štunda neve nem volt ismeretlen a reformátusság számára, hiszen a Csehszlovák Köztársaság időszakában állami hivatalnok, a pozsonyi minisztérium főtanácsadója volt és egyházi ügyekben a miniszter megbízottja. Ő volt az, aki a Csehszlovák Köztársaságnak a református egyházzal szembeni feltételrendszerét – az önálló református egyház létrehozását, a lelkesi hűségesküt, s a szlovák egyházmegye kialakításának kérdését – már 1919. szeptember 4-én, Dr. Révész Imre akkori református püspök elé terjesztette, s a református egyház és a csehszlovák állam közötti tárgyalásokban – sok esetben – az államot képviselte saját református egyházának hivatalos álláspontjával szemben. A Szervező Bizottság lelkesi tagja lett Ján Tomašul’a bánóci lelkipásztor és Könyves István petőszinyei lelkipásztor, világi tagja pedig Bikfalvy Jenő bánóci községi jegyző és Pánthy Béla szokolcsi¹⁸ községi jegyző.

¹⁸ Szokolcs község ma már nem létezik. A liptói víztározó kialakításakor, 1972-ben elárasztották.

Az állam általi elismertetés

A Szervező Bizottság 1939. július 26-án Lasztomérben tartott tanácskozásán indította el a Szlovákiai Református Egyház állami elismertetésének folyamatát. A kérelmet eljuttatták a pozsonyi Iskolaügyi és Közművelődési Minisztériumba, s csatolták hozzá a nagymihályi alakuló közgyűlés vonatkozó határozatát is. A szlovák állam részéről az Iskolaügyi és Közművelődési Minisztérium 1939. szeptember 24-én, maga a szlovák kormány pedig 1939. november 10-én kelt határozatával tudomásul vette a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház megalakulását¹⁹, és – a nagymihályi alakuló közgyűlés döntésével összhangban – elfogadta a Szervező Bizottságot, mint az egyház képviseleti szervét. Ezzel az állami – kormányzati – jóváhagyással tulajdonképpen érvényesült a *ius supremae inspectionis*, vagyis az államnak az egyházzal szembeni főfelügyeleti joga, s a 25 gyülekezetből álló Szlovákiai Református Egyház államilag elfogadott egyházként működhetett az első Szlovák Köztársaságban. Ami húsz évvel korábban, két évtized alatt sem sikerült a 492 gyülekezetet tömörítő – magyar többségű – reformátusságnak Csehszlovákiában, az most néhány hónap alatt sikerült a 25 gyülekezetet magában foglaló – szlovák többségű – Szlovákiai Református Egyháznak Szlovákiában.

A Szervező Bizottság, mint az egyház „mindenható” szerve

A Szervező Bizottság tehát egyházi megbízással és állami elismertséggel kezdhette meg az egyházi élet szervezését Szlovákiában. Úgy működött, mint egy teljes szervezettségű egyház közigazgatási rendszere, s ez számára megfelelő és elégséges volt. A Szervező Bizottság lelkes elnöke végzett exmittációs szolgálatot²⁰, a Szervező Bizottság tartotta

¹⁹ Részletesen lásd: Michal Hromaník: Jozef Rácz, prvý senior Užskolaboreckého seniorátu, In.: Kalendár biblickej výchovy a vzdelávania reformávaných kresťanov na rok 1995., 37.p.

²⁰ Lásd pl. Túróczy István (az 1945. évben kérelmezett névváltoztatását követően Štefan Turnský) kibocsátását Pályinban 1940. augusztus 1-én.

a lelkészképesítő vizsgákat²¹, vagyis olyan döntéseket is hozott, amelyek egy szervezett református egyházban kizárólag a Zsinat, vagy a Zsinat által megbízott testület jogköre. Már említettük, hogy 1941. november 1-jén, egy határozattal létrehozott két egyházmegyét, s egy évvel később, 1942. november 24-i határozatával, általános választásokat írt ki a két egyházmegyében.

Közben személyi változások is történtek a Szervező Bizottságban. 1942. január 14-én elhunyt Ján Baláž, addigi lelkészi elnök, így helyére – maga a Szervező Bizottság tagjai és már nem a gyülekezetek küldöttei – 1942. március 9-én, megválasztották Ján Tomašul’a bánóci lelkipásztort, a bizottság irodájának vezetésével pedig Ján Turnský, pályini lelkipásztort bízták meg. Mivel Tomašul’a korábban is tagja volt a Szervező Bizottságnak, így helyére kellett egy újabb személy. A bizottság – választások nélkül – egyszerűen kooptálta Kozár Sándor tárcavajkóci lelkipásztort, akit azonnal meg is bízott a Szervező Bizottság jegyzői teendőinek ellátásával. Három póttagot is kineveztek: lelkészi térfélről Rácz József, felsőrőcsei és Nyitrai Dezső tussai lelkészt, világi térfélről pedig Dr. Michal Barbarič lett a Szervező Bizottság póttagja.

Az 1942. év nemcsak a Szervező Bizottságban, hanem a két egyházmegyében – gyakorlatilag az egyházban – is a választások éve volt. A november 24-én meghirdetett választások három hét alatt lezajlottak. A Szervező Bizottság által kinevezett választási bizottság²² 1942. december 18-án, Nagymihályban összesítette a gyülekezetekből beérkezett szavazólapokat.

Így lett – választás útján – az Ung-laborcvidéki egyházmegye esperese Rácz József felsőrőcsei lelkipásztor és egyházmegyei gondnoka Štefan Štunda, az Iskolaügyi és Művelődésügyi Minisztérium főtanácsadója. A Felső-Tárca-völgyi egyházmegye esperesévé Ján Tomašul’át,

²¹ Lásd pl.: Túróczy István, az I. lelkészképesítő vizsgáját 1940. augusztus 24-én tette le, a II. lelkészképesítő vizsgáját pedig 1941. november 1-én abszolválta.

²² A választási bizottság tagja volt: Ján Tomašul’a elnök, Kozár Sándor és Könyves István tagok. Mindhárman lelkészi tagjai voltak a Szervező Bizottságnak.

egyházmegyei gondnokává pedig Jozef Matta, morvai tanítót választották. A választások végeredményét is a Szervező Bizottság hagyta jóvá, az 1943. április 27-én, Bánócon megtartott tanácskozásán. Mindebből látszik, hogy a Szervező Bizottság valóban úgy járt el, mintha zsinati jogosítványokkal bírna, vezetői pedig püspöki-főgondnoki jogkörökben mozogva végezték a munkájukat.

Felhasznált irodalom

1. A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület névtára 1899. évre. Pápa, 1899.
2. A Dunántúli Ev. Reformált Egyházkerület névtára 1894. évre. Pápa, 1899.
3. A Dunántúli Evang. Reform. Egyházkerület névtára az 1906. évre. Szerk.: Kemenczky Lajos, Pápa, 1906.
4. A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház névtára 1937. Egyetemes Konvent. Szepsi, 1937.
5. Az Apáczaszakállasi Református Egyházközség Anyakönyve 1895-1944.
6. Csomár Zoltán: A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története 1918-1938. Ungvár: Magyar Királyi Állami Nyomda kirendeltsége, 1940.
7. Egyházi törvények a Magyarországi Református Egyházban. Az 1904. év november havának tizedik napján megnyílt második budapesti országos református zsinat által alkotott kilencz törvényczikk. Debreczen: Sz.kir. város nyomda-vállalata, 1906.
8. Jakab Attila: A szlovákiai magyarság vallási arculata. (online) (id.: 2010.01.11.) <http://www.eokik.hu/data/files/122784404.pdf>
9. Michal Hromaník: Ján Tomašuľa (1892-1961) In.: Kalendár biblickej výchovy a vzdelávania reformovaných kresťanov na rok 2001. Bežovce-Košice: Združenie reformovaných duchovných na Slovensku. Pont s.r.o., 2001. ISBN 80-967208-7-8
10. Michal Hromaník: Jozef Rácz, prvý senior Užsko-élaboreckého seniorátu. In.: Kalendár biblickej výchovy a vzdelávania reformovaných kresťanov na rok 1995., Bežovce-Košice: Združenie reformovaných duchovných na Slovensku, 1995. ISBN 80-967248-0-0
11. Michal Hromaník: Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku. In.: Kalendár biblickej výchovy a vzdelania reformovaných kresťanov na rok 1997. (szerk.: Juraj Halás); Združenie Reformovaných Duchovných na Slovensku, Bežovce-Košice, k.é.n. ISBN 80-967248-2-7
12. Michael Tardy – Juraj Mikloš: Nezabúdame na Jána Tomašuľu, In.: Reformovaný kalendár 1994. Združenie reformovaných duchovných na Slovensku, Košice-Bratislava, k.é.n. ISBN 80-967018-1-9
13. Molnár Imre: A szlovák paradoxon. Magyarságkutató Intézet, Budapest, kézirat.

-
14. Petheő Attila: Az első Szlovák Köztársaság és a fasizmus. In.: Új Szó, 2005. április 1., évf.
 15. Szabó Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története. In.: Regio Kisebbségtudományi Szemle, ISSN0865-557X, 1990. I. évf. 3. szám
 16. Szabó Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története. In.: Regio Kisebbségtudományi Szemle, ISSN0865-557X, 1990. I. évf. 4. szám